

Josef POLÁK: Rok narození a otázka školních docházek Boženy Němcové. (Nynější stav výzkumu.)

Acta Universitatis Palackianae Olomucensis, Facultas Paedagogica, Philologica XVI, 1995,
Studia philologica 6, s. 35-45.

Problematika původu, dětství a mládí čelných představitelů literatury nebývá centrem pozornosti literárních historiků, pokud tito nechtějí určitou část spisovatelova díla vykládat jako odraz či dokonce jako přímý obraz spisovatelových autentických prožitků. Mnohdy se však jejich pozornost přesto koncentruje na tuto problematiku, zejména pokud se jedná buď o profilové spisovatele či o ty, kde probíhá spor o výklad jejich díla nebo části jejich díla: Jde o dílo realistické, opřené o vzpomínky z mládí, či jde o dílo romantické, zidealizované a vysněné? Tento druhý případ se pak týká nestárnoucího díla „*Babička*“, spojeného s dětstvím jeho autorky, Boženy Němcové.

Určité nesrovnalosti v datech životopisu spisovatelky Boženy Němcové daly nakonec vyrůst záplavě literatury, která ústila mnohdy do monstrózních závěrů (s neméně monstrózními důsledky), aniž však se podařilo uspokojivě a zcela jednoznačně vyřešit několik otázek: Kdy se narodilo děvčátko, proslulé jako pozdější česká spisovatelka Božena Němcová; kde se narodilo; kdo byli jeho rodiče; kdy Magdaléna Novotná, označovaná za jeho babičku, přišla do Ratibořic; a kdy vůbec toto děvčátko přišlo do Ratibořic?!

Kloní-li se dnešní literární věda k závěru, že „*Babička*“ je romantické dílo, vize nemocné spisovatelky (ubíjené chudobou, nešťastným manželstvím, počínající zhoubnou chorobou, různými okolnostmi atd.), obohacené určitými národopisnými prvky odpozorovanými při pobytech v různých částech Čech a Slovenska, pak ale zatím nepokročila v zodpovězení výše naznačených otázek, týkajících se původu spisovatelky, jejichž správné odpovědi jsou klíčové pro řešení problému.

Odhlédneme-li od poněkud donkichotských názorů pravnuka Boženy Němcové, Tomáše Němce (T. NĚMEC, *Tajemství původu Boženy Němcové. Hispania - Bohemia*. Praha 1994, nákladem autora), o španělském původu spisovatelky (který žádný z genealogů nebude brát vážně a zřejmě se s nimi neztotožní ani literární historici), pak jsou to literární vědci, kteří se pokusili náročné genealogické a historické otázky řešit. Bohužel jejich úsilí (většinou determinované skrytým a neseriózně zamíčeným úmyslem) převážně vyznělo naplano, ba možno říci, že spíše opačně proti jejich úmyslu - problém spíše zatemnilo. Jedno však je jim všem společné: při pokusu o řešení otázek se příliš opírali o literární dílo Boženy Němcové, jehož rodopisné údaje povyšovali na fakta. Dospěli tak k určité schizofrenii, když „*Babičku*“ charakterizovali konečně jako romantické dílo, ale rodopisné údaje v něm považovali za reálné, pravdivé. A v tom je slabina jejich přístupu k řešení problému.

Již Václav ČERNÝ (*Knižka o Babičce*. Praha, Lidová demokracie 1963, viz zejména s. 12-23) se pokusil směřováním vývodu a rozrodu rodu Novotných (srv. recenzi na tuto knihu z pera autorské dvojice Josef CVRČEK - Jaroslav ŠŮLA ve sborníku *Literární archiv. Sborník Památníku národního písemnictví*. 1. Praha 1966, viz s. 260-266) dosáhnout

aureoly velkého rodopisného znalce a historika regionu. Svůj pravý úmysl však odhalil teprve ve druhém vydání své knihy, kde se přiznal, že jeho babička se jmenovala Novotná a pocházela ze sněženské pošlosti rodu (Václav ČERNÝ, *Knížka o Babičce a její autorce*. Druhé, doplněné a opravené vydání. Toronto 1982, s. 230); zřejmě tím chtěl demonstrovat dle svých představ svůj i když vzdálený, leč přesto příbuzenský poměr s Boženou Němcovou. Václav Černý ovšem svojí knížkou postavil dalšímu bádání svým vemlouvavým slohem velké překážky (např. líčením údajného odchodu Magdalény Novotné-Čudové z Kladska roku 1807 domů, do Křovic; historik ovšem nemůže pochopit mj. názor, že by se zběhlá poddaná - navíc již pruská státní příslušnice - vracela dobrovolně na rodné opočenské panství, kde by byla samozřejmě trestaná pro zběhnutí, navíc do nepřátelské ciziny!), včetně hulvátského názoru o patnáctileté rodičce, Terezii Novotné, matky ve Vídni pokřtěného dítěte (*Knížka o Babičce*, 1963, s. 44). Zde literární historik až příliš překročil hranice únosnosti a logiky, spoléhajíc se na nedostatečnou heuristiku svého otce; později tento osudový omyl V. Černého sen. velice lacino odbyl („zápis zřejmě roku 1911 unikl pozornosti mého otce“ - *Knížka o Babičce*, Toronto 1982, s. 222).

Nově se pokusila problém řešit Helena SOBKOVÁ, částečně na základě spisů B. Němcové, částečně na základě úvah a nového archivního výzkumu, a zřejmě i na základě předem vytčeného závěru, pro který hledá zdůvodnění. Snaží se dokázat šlechtický původ spisovatelky a její rodiče hledá v „těsné blízkosti“ vévodkyně Zaháňské (naposledy in.: Helena SOBKOVÁ, *Kateřina Zaháňská*. Praha, Mladá fronta 1995, s. 258, pozn. 1).

Na názory H. Sobkové se soustředil Josef POLÁK, který veškeré úsilí zaměřuje k tomu, aby vyvrátil názory o šlechtickém původu a aby sladil řech nečetných dokumentů s tvorbou spisovatelky Boženy Němcové. Bohužel, toto záměrně cílené úsilí, nutně deformující závěry, je již od počátku odsouzeno k nezdaru. A tím se nyní dostáváme k jádru našeho referátu o článku Josefa Poláka ve vědeckých pracech olomoucké univerzity. Opakuje v něm totiž své těžko dokazatelné názory o tzv. „dvojím věku“ - matričním a školním - Boženy Němcové (viz ČL 41, Praha 1993, s. 225-226), na které bohužel žádný z genealogů dosud adekvátně nereagoval. Prohlašuje kmotru hostinskou Barbaru Hauptmannovou za Češku a tetu Terezie Novotné (s. 35), což pochopitelně není vůbec dokumentárně prokázáno, dále mluví o dokumentu ze 3.7.1820, kde prý je Terezie Novotná jmenovaná již jako žena kočfho Pankla (s. 35) - ve skutečnosti je v dokumentu (otiskl ho v originále poprvé Václav ČERNÝ, *Knížka o Babičce*, Toronto 1982, s. 80-81) Terezie Novotná uváděná jako „Das Weib des Kutchers Johann Pankel ...“ - ale tento termín nelze přece překládat ve smyslu „manželka“ J. Pankla (před J. Polákem to ovšem již učinila H. SOBKOVÁ, *Tajemství Barunky Panklové. Nové úvahy o narození a původu Boženy Němcové*. Praha, Horizont 1991, s. 17, kde termín překládá jako „žena Pankla“), ale spíše jako „ženská u“ J. Pankla - což ovšem odpovídá přesněji a věrně realitě: J. Pankl a T. Novotná měli tehdy před svatbou, která se uskutečnila v České Skalici až dne 7. 8. 1820.

Styl článku J. Poláka, který by měl být vědeckou studií, napodobuje až příliš styl psaní V. Černého (např.: „Jarní den 1820, kdy společně s vévodskou suitou přibylí do Ratibořic ještě neoddaní rodiče s malou Barunkou, byl velkou událostí nejen pro „rozkošné údolí-

ko", ale vlastně i pro českou literaturu. Přivezli do nádherného kraje s dobrým lidem budoucí první velkou českou spisovatelku." - s. 36; „dne 11. června 1821 porodila Johanna Josefa, rovněž dítě velmi živé“ - s. 36, aj.) a přibližuje se mu i ve svých nelogických skocích a závěrech. Jos. Polák neustále vnucuje čtenáři „chvalkovicickou kartu“, pro kterou ovšem nemá žádný důkaz, pouze ji opírá o své vratké dedukce a spekulace. Říká, že „připouští“, že B. Němcová mohla chodit jako čtyřletá (!) ve školním roce 1824/1825 ve Chvalkovicích předčasně do školy (s. 38) a přitom bydlela u rodiny Hochovy (tamtéž), jak prý vyplývá z „dokumentární prózy“ V. Řezníčka (pouze suše a na okraj připomínám, že v roce 1824 nebydleli ještě Hochovi ve Chvalkovicích, ale v České Skalici - ale i tento fakt byl již publikován: srv. Ludvík MÜHLSTEIN - Jaroslav ŠŮLA, *Pravda o předcích Boženy Němcové*. In: Rodným krajem. Vlastivědný sborník kraje Aloise Jiráska, Boženy Němcové a bratří Čapků. Červený Kostelec 1994, č. 8, s. 12, takže i tato spekulace J. Poláka je naprosto bezpředmětná, spíše iritující). Podle J. Poláka chodila prý B. Němcová do farní dvoutřídky i v letech 1830/1831 a 1831/1832 (s. 39), i když se - jak J. Polák uvádí - ve chvalkovicích školních katalogích její jméno nevyskytuje (s. 40). Přesto v závěru (s. 41-42) opět zopakuává svoji velmi, velice vratkou hypotézu: Barunka Panklová začala chodit do českoskalické školy od školního roku 1826/1827, což prý je dokladem toho, že se narodila roku 1820, a chodila pak v letech 1830/1831 a 1831/1832 do školy v Chvalkovicích (s. 42), aby tak dokončila zákonem stanovenou šestiletou školní docházku, přičemž tato docházka (či dokončení školní docházky) „nemusila být evidována“ (s. 42). A přitom současně „navštěvovala v letech 1830 - 1833 nedělní (opakovací) školu v České Skalici“ (s. 42).

Z této změti názorů se dělá historikovi až moc špatně. Předběžnové Rakousko bylo státem, který vydával zákony, na jejichž trvání a platnosti koženě lpěl. Je třeba se oprostít od literárního líčení a už konečně se obrátit k archivním pramenům, resp. k jejich torzům, které nám předkládají fakta. I když jejich mluvě prozatím plně nerozumíme, poněvadž nám unikají souvislosti vzhledem k dosavadní neznalosti (či absenci?) spojovacích dokumentů.

Dítě, které chodilo do českoskalické školy (a je v dokumentech zachyceno v České Skalici ve školním roce 1826/1827 ad.), zřejmě chodilo do školy již dříve, ale nevíme, kde. Ve Chvalkovicích těžko. Ostatně, zpočátku školní docházky v České Skalici mělo špatný prospěch (prospívalo „slabě“) - snad jako důsledek předchozího pobytu v jinojazyčném prostředí. Víme-li, že B. Němcová ukončila základní, šestiletou školní docházku roku 1830 a pak chodila tři roky do nedělních opakovacích hodin z Chvalkovic do České Skalice (1830-1833), tedy musela opouštět školu jako dvanáctiletá a nedělní opakovací hodiny jako patnáctiletá. Pak se tedy nutně musela narodit roku 1818. Jos. Polák nám ovšem představuje B. Němcovou současně jako repetentku druhého oddělení druhé třídy českoskalické školy, která repetuje ve Chvalkovicích, ale přitom současně chodí na nedělní opakovací hodiny! Takový případ snad neznají dějiny školství celého tehdejšího Rakouska! Josef Polák tím pádem nově a dále zatemňuje mládí Boženy Němcové a vytváří nové mýty a nechtěně dělá ze spisovatelky nějakou prominentku, čímž se ovšem - zřejmě proti své vůli - blíží k pojetí H. Sobkové.

Závěrem referátu o tomto špatném a zavádějícím článku J. Poláka musím konstatovat na základě výše uvedeného:

- 1) Terezie Novotná si brala J. Pankla za manžela teprve v České Skalici 7. srpna 1820.
- 2) Zprávy o nemoci a poskytnutí léku dítěti T. Panklové v listopadu 1820 (léky byly vyzvednuty z panské lékárny v Náchodě) se vůbec nemusejí týkat pozdější spisovatelky B. Němcové.
- 3) Příchod „babičky“ (Magdalény Novotné) do Ratibořic neznáme, nemuselo to být roku 1825, ale mohlo se udát třeba i roku 1826.
- 4) Spisovatelka B. Němcová mohla vskutku začít chodit do školy roku 1824 jako šestiletá, ale nemusela do školy chodit v České Skalici, rovněž nikoliv ve Chvalkovicích; zatím ale nevíme, kde.
- 5) Dítě, patřící T. Novotné a křtěné 5. 2. 1820 ve Vídni vůbec nemuselo být první dítě T. Novotné a nemusíme je bezpodmínečně ztotožňovat s pozdější spisovatelkou B. Němcovou; pokud bychom tak chtěli učinit, možno uvažovat o pokřtění dvouletého dítěte na katolickou víru, tj. dítěte původně pokřtěného luterským pastorem.
- 6) Zřejmě je nutno počítat s rokem 1818 jako s rokem narození pozdější spisovatelky.
- 7) Na druhé straně je možno počítat s existencí dvou dětí - s jedním, narozeným roku 1818 neznámo kde, snad v Dolním Slezsku (Zaháňsko?), a s druhým, narozeným roku 1820 ve Vídni, které však mohlo zemřít brzy - či několik měsíců - po narození (otázku možné existence dvou dětí nadhodila již autorská dvojice Ludvík MÜHLSTEIN - Jaroslav ŠŮLA v seriálu *Pravda o předcích Boženy Němcové*. Rodným krajem, 1995, č. 10, s. 30).
- 8) Vztah k rodině Hochových zřejmě nebyl dán nějakým vztahem vévodkyně Zaháňské, ale lze asi počítat spíše s nějakými rodinnými vztahy mezi rodinou Hochových ve Slezsku a Terezíí Novotnou.
- 9) **Klíč k objasnění těchto otázek se zřejmě najde při vystopování pobytu Magdalény Novotné v letech 1805 - 1826, která se tehdy asi pohybovala v tehdejším pruském Slezsku, od Kladska až po Zaháňsko.**

Závěrem chci ještě jednou říci: Je třeba vykonat ještě mnoho usilovné práce v archivech a je třeba ještě mnoho seriózního uvažování, abychom se dopátrali pravdy. Bezuzdné hypotézy a fantazie nám nepomohou. Odmítám názor, že dokumenty o původu spisovatelky nemůžeme najít, protože byly záměrně zničeny. Historik a genealog si říká: **Co když nemůžeme najít dokumenty o původu spisovatelky proto, že je hledáme na místech, kde nejsou, a nehledáme je na místech, kde jsou?!** Vždyť nesmírným úsilím se našlo již tolik překvapivých údajů, které nám postavily život postav z „Babičky“ do zcela jiného světla, než jak jsme si je doposud představovali! Ad fontes, literární historici!

JAROSLAV ŠŮLA